

2. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н.В. Кузьмина. — М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.

3. Маркова А.К. Психологические критерии и ступени профессиональности учителя / А.К. Маркова // Педагогика. — 1995. — №6. — С. 21-24.

4. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». (Лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) / В.А.Семиченко. — К.: Милленниум, 2004. — 521 с.

5. Сластенин В.А. Педагогика профессионального образования : учеб. пособие [для студ. высш. пед. учеб. заведений] / [Е.П.Белозерцев, А.Д.Гонеев, А.Г.Пашков и др.]; под ред. В.А.Сластенина. — М.: Издательский центр «Академия», 2004. — 368 с.

6. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. — К.: Либідь, 2003. — 376 с.

7. Short E. The Concept of Competence: Its Use and Misuse in Education / E. Short // Journal of Teacher Education. — 1985. — Vol. 36. — №2. — P. 5.

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЯКОСТЕЙ ВЧИТЕЛЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 378.147
Малецька І.В.

У статті проводиться аналіз підходів до побудови моделі спеціаліста. Обґрунтовується методика формування моделі художньо-творчих здібностей майбутніх вчителів літератури. Визначаються критерії ступеня розвитку художньо-творчих ознак студента-словесника.

Ключові слова: художня творчість вчителя, розвиток творчих здібностей, модель спеціаліста, модель художньо-творчих здібностей вчителів літератури, критерії ступеня розвитку художньо-творчих ознак студента-словесника.

В статье проводится анализ подходов к построению модели специалиста. Обосновывается методика формирования модели художественно творческих способностей будущих учителей литературы. Определяются критерии степени развития художественно творческих признаков студента - словесника.

Ключевые слова: художественное творчество учителя, развитие творческих способностей, модель специалиста, модель, художественно творческих способностей учителей литературы, критерии степени развития художественно творческих признаков студента-словесника.

In the article the analysis of going is conducted near the construction of model of specialist. The method of forming of model is grounded artistically creative ability of future teachers of literature. The criteria

of degree of development are determined artistically creative signs of student - philologist.

Key words: artistic creation of teacher, development of creative capabilities, model of specialist, model, artistically creative capabilities of teachers of literature, criteria of degree of development artistically creative signs of student – philologist.

Освіта як стратегічний інтелектуальний ресурс сучасного світу має на меті задоволення потреб суспільства у фахівцях високої професійної майстерності для будь-якої галузі. Її пріоритетною ціллю є творчий розвиток особистості спеціаліста. Разом з тим, вища освіта, особливо педагогічна, передбачає не тільки оволодіння системою знань і навичок, а й формування у фахівця комплексу цінностей, навичок художньо-естетичної діяльності, вміння підтримувати свою творчу форму, оволодіння мистецтвом самовираження.

Власна художня творчість педагога, елементи якої використовуються ним у професійній діяльності як поєднання конкретних художньо-творчих матеріалів (вірші, постановки, пісні, ліричні мініатюри, есе, гуморески, співи тощо) - один із засобів педагогічного самовираження, створення особистого творчого почерку. Вона визначає цінність педагога для нього самого, колег та учнів.

Чимало аспектів творчої діяльності вчителя - філософський, фізіологічний, соціологічний, психологічний досліджувались відомими вченими (І.Кант, О.Спіркін, В.Бехтерев, Дж.Гілфорд, М.Роджерс, С.Рубінштейн, В.Дружинін).

Глибокий науковий аналіз педагогічної творчості проведено в дослідженнях М.Воллаха, Дж.Девідсона, Н.Когана, А.Штейна, Д.Богоявленської, С.Гуревича, В.Загвязинського, В.Кан-Калика, В.Сластьоніна та ін.

Не дивлячись на таку багатоплановість наукових досліджень, присвячених проблемі творчості педагога, питання підготовки вчителя до власної художньої творчості з метою використання його результатів у професійній діяльності, за винятком методики підготовки вчителів з предметів суто мистецького спрямування, вивчений недостатньо повно. В сучасних наукових друкованих працях творчість вчителя майже ніколи не пов'язується з терміном „художня творчість”. Також не було спроб поєднати ґрунтовно розроблені методи побудови моделі спеціаліста з питанням формування творчих здібностей майбутніх учителів літератури.

Вищевикладене дозволяє вважати актуальною для сучасних педагогічних умов тему дослідження.

Метою статті є формування моделі художньо-творчих здібностей вчителя-словесника для ефективного управління процесом розвитку креативних якостей майбутніх освітян.

Основний зміст статті. Кожен етап соціально-економічного розвитку суспільства вимагає від педагога свій комплекс знань, умінь та навичок, а також особистісних якостей. Перелічені елементи найбільш повно та конкретно відображаються у графоаналітичних структурах – моделях спеціаліста. *Моделі містять докладну характеристику якостей фахівця та дають можливість достатньо зручно вимірювати ступень їх розвитку й здійснювати коригуючі впливи.*

Слово «модель» походить від латинського „модулу” (норма, зразок, міра). У сучасній науці термін модель вживається у різних випадках. В загальному розумінні моделлю називають спеціально створену форму об’єкта дослідження для відтворення частини його характеристик або в цілому.

У педагогічній науці моделі досить широко використовують як зручний засіб дослідження, в якому містяться великі можливості аналізу навчального процесу. Наприклад за допомогою моделей можливо:

- проводити аналіз навчально-виховного процесу за елементами;
- описувати факти та явища навчання, розкривати їх внутрішню сутність;
- застосовувати методи узагальнення та схематизації;
- визначати показники для вимірювання різних характеристик складових систем, які досліджуються;
- зручно проводити відбір, оцінку та узагальнення результатів проведених експериментів;
- перевіряти гіпотези з подальшим уточненням первісних припущень та визначень;
- описувати отримані результати точною jednoznaczną науковою мовою;
- використовувати в дослідженнях комп’ютерну техніку та інноваційні технології;
- стимулювати активний науковий пошук.

Дослідження навчального процесу на основі його моделювання, як правило, починають побудовою моделі майбутнього спеціаліста, в яку включають оцінку його діяльності, змісту та обсягу теоретичних знань та вмінь знаходити відповіді на практичні запитання. Теоретичне та методологічне обґрунтування вирішення цих та сукупних проблем відокремилось в останній час у важливу галузь педагогічних досліджень.

Наукову актуальність формування моделі спеціаліста визнає багато дослідників. За думкою Н.Талізної, „Проблема моделі спеціаліста є ключовою для визначення змісту як навчальних планів, так і навчальних програм” [1, с.75-83].

В останні роки було опубліковано чимало наукових праць з теоретичним обґрунтуванням та практичною перевіркою процесу формування моделі спеціаліста. Узагальнюючи ці роботи, можна виділити такі типи моделі спеціаліста:

- модель особистості спеціаліста з точки зору психології (М.Моряк, О.Леонтєв, Г.Олександров);
- модель виконання спеціалістом своїх професійних задач (Є.Смирнов, І.Кучерін, Н.Талізніна);
- модель підготовки спеціаліста (Н.Нечаєв, А.Бровіна);
- моделі як сукупність якостей спеціаліста (І.Сівов, Ю.Сумін, В.Білогурова).

Н.Рейнвальд визначає модель спеціаліста таким чином: „це не стільки відображення окремих сторін та якостей спеціаліста, які можуть бути встановлені емпірично, скільки той еталон спеціаліста, до досягнення якого необхідно прагнути у процесі практичної діяльності вузівського викладача” [2, с.9].

На переконання О.Барно, модель спеціаліста складається з чотирьох груп якостей: фізичне здоров’я, моральні якості, професійні якості, інтелектуальні

якості. Ми вважаємо цікавими розроблені дослідником шляхи формування інтелектуального блоку моделі творчої особистості. Наведений автором алгоритм розвитку у студентів інтелектуальних якостей в певній мірі можна використовувати для формування у майбутніх педагогів вміння використовувати навички художньої творчості.

Елементами духовної культури автор вважає: „знання філософії законів Всесвіту, інтелектуальне осмислення історії, традиції красзнавства, народознавства, релігієзнавства, художньої літератури, мистецтва, розвинену духовність, дотримання норм правничої етики, виконання загальнолюдських цінностей у правовому полі” [3, с.248-251].

Окремим напрямом у дослідженнях моделювання спеціаліста можна виділити обґрунтування шляхів формування *моделі творчої особистості*.

М.Бутила розробив та експериментально перевірів модель спеціаліста, в якій відображені кращі якості художника та педагога. Наведена автором теоретична модель творчого педагога дуже проста і за суттю включає тільки шість головних якостей фахівця. Цінним в дослідженні є не сама модель, а розроблена на її основі методика формування у студентів вмінь художньої творчості. Дослідник вважає, що на першому етапі підготовки фахівця необхідно дати студентам інформацію про загальні закони психології та педагогіки. На другому етапі ті, хто навчається, мають усвідомити які якості, необхідні педагогу, мають бути розвинуті. На цьому етапі пропонується активно долучати до навчального процесу психологів. На третьому - пропонується проводити тренінги з розвитку вказаних якостей, насамперед під час різного виду практик [4, с.31-34].

С.Сисоева розробила комплекс моделей творчої особистості: модель творчості вчителя, як основи його професійної готовності до виховання творчого учня зі структурою його творчих якостей, та модель творчого учнівського колективу. Розроблені моделі є базою для вимірювання ступеня розвитку творчих якостей мовника. Цей підхід ми вважаємо таким, що відповідає цілям нашого посібника, і вважаємо за доцільне його використання з урахуванням умов та специфіки наших задач [5].

Представити модель художньо-творчої особистості у графічному вигляді чи у вигляді переліку певних якостей та здібностей, або навіть у вигляді математичних форм – це технічна задача. Центральним постає завдання визначення структури творчої особистості.

Щодо такого важливого питання, як вимірювання рівня розвитку художньо-творчих якостей, то слід відмітити, жоден тест не дає цілком вірогідних результатів, тому, що ці риси особистості є суттєвою часткою інтелекту. Всі розробки сучасних тестів рівня інтелекту визнають, що досі немає інструментів щодо цілкового його виміру, й тести лише визначають рівень тієї чи іншої основної складової інтелекту.

Очевидно, що в умовах професійної підготовки вчителів літератури, під час вимірювання рівня розвитку художньо-творчих здібностей студента на основі моделі творчого вчителя, необхідно спиратися на прояви креативних можливостей, тих хто навчається. Вони визначаються:

- природженими психофізичними особливостями студента;
- особливістю проходження індивідуальних психічних процесів студента;

- художньо-творчими уміньми, які є результатом взаємодії природжених задатків та набутого досвіду;
- особистісною спрямованістю студента на творчу діяльність;
- особливостями характеру кожного студента.

Художньо-творчі можливості особистості студента є визначальними в успішності творчої діяльності.

Психічні процеси майбутнього освітянина відображаються здібностями, які в свою чергу залежать від потреб, характеру, мотивів та інтересів студента. Тому під час формування моделі художньо-творчої особистості педагога необхідно відобразити не тільки самі творчі уміньми, але і характер психологічних процесів, а також спрямованість того, хто навчається, на творчу діяльність. Всі ці елементи, безумовно впливають на творчий процес студента та проявляються в його результаті.

Крім того, як вказувалось вище, є необхідність урахування в моделях соціальних факторів. Така структура виділяє природжені передумови для творчості, та надбання, які змінюються все життя. Модель буде відображати внутрішні передумови для креативної діяльності і ті, що формуються ззовні. Відповідно зусилля педагогів мають бути спрямовані на посилення як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Таким чином, викладачу ВНЗ для ефективного формування художньо-творчої особистості вчителя літератури необхідно - мати перелік основних творчих якостей та ознак майбутнього освітянина, взаємодія яких впливає на творчі можливості студента, та володіти інструментом вимірювання рівня їх розвитку з метою здійснення відповідного корегуючого впливу.

Узагальнюючи вищенаведене, можна зробити висновок, що для ефективного управління процесом розвитку художньо-творчого мислення майбутніх фахівців доцільно для коректного визначення рівня розвитку творчих здібностей та подальшого їх корегування сформувати модель художньо-творчих якостей вчителя-словесника.

Під час побудови означеної структури за основу нами взята „Модель креативних рис особистості, професійно-значущих для методичної діяльності вчителя літератури” О.Кучевол [6,с.106]. Компоненти моделі, розроблені вченою, виходячи з цілей нашого дослідження, розширено. До груп: мотиваційно-креативні, емоційно-креативні властивості, інтелектуально-креативні здібності, естетично-креативні властивості і здібності, комунікативно-креативні якості та екзистенціально-креативні якості додано: якості стилю праці, педагогічні якості, генетично-фізіологічні якості, кваліфікаційні ознаки.

У результаті детального вивчення психолого-педагогічної літератури, багаточисельних інтерв'ю, бесід з діючими викладачами, учасниками та організаторами навчально-виховного процесу, було відокремлено декілька сотень ознак, якостей та властивостей. Всю цю сукупність характеристик ретельно проаналізовано. Спочатку було вилучено однакові чи майже однакові за сенсом поняття. Потім, також після погодження з кваліфікованими фахівцями, видалено ще деяку частку ознак. Решту було згруповано за типами у комплекси.

Групу *мотиваційно-креативних властивостей* складають якості: потреба в самореалізації, творча позиція, схильність до суперництва, мотиви, інтереси, прагнення до духовного зростання та розвитку.

В групу *емоційно-креативних властивостей* включено такі: емоційний досвід, емпатія, імпресивна й експресивна емоційність, екстравертивність, артистизм, почуття гумору, оптимізм, безкорисливість, імпульсивність, урівноваженість, натхнення, воля.

До групи *інтелектуально-креативних властивостей та здібностей* входять: інтуїція, здатність до перетворень, розвинена уява й фантазія, дивергентне мислення, інтелект, великі за обсягом знання, здатність до перетворення, образне мислення, різнобічність інтересів, здатність асоціювати, гнучкість мислення, кмітливість, дотепність, здатність до аналізу та синтезу, здатність до узагальнення, прагнення до відкриттів, експериментування.

Групу *естетично-креативних властивостей та здібностей* складають такі якості, прагнення до краси, почуття форми, стилю, цілісність сприйняття, почуття міри, естетичний смак, почуття краси слова, тонка чутливість.

До групи *комунікативно-креативних властивостей відносяться*: здатність до співчуття, здатність мотивувати творчість, здатність акумулювати творчий досвід, толерантність, здатність до співпраці, тактовність, адаптивна гнучкість, бажання самоствердитися в колективі, «заразливність» і переконливість, лояльність до критики, вміння подолати скутість.

Групу *екзистенціально-креативних властивостей* складають якості: нонконформізм, позитивна „я-концепція”, індивідуальний стиль діяльності, самостійність сприйняття, сміливість думок, скептицизм, прагнення до лідерства, відчуття своєї значущості, впевненість у власних силах.

В групу *якостей стилю праці* включено такі: спроможність збирати, узагальнювати інформацію, аналітичність, зосередженість, відповідальність, ініціатива, наполегливість, послідовність, допитливість, мобільність, спроможність оцінювати результати діяльності.

До групи *генетично-фізіологічних якостей* входять: хороша пам'ять, психічне здоров'я, музичний слух, уважливість, довговічність вражень, нормальна дикція, розвиненість сенсорних відчуттів, швидкість мислення.

В групу *педагогічних якостей* включено такі: гуманність, любов до дітей, доброзичливість, патріотична свідомість, володіння словом, вміння письмово доводити свої думки та почуття, довірливі відносини з учнями, індивідуальний педагогічний почерк.

З освітньо-кваліфікаційної характеристики вчителя літератури взято якості, які ми віднесли до *кваліфікаційних ознак*: знання форм і методів педагогічної діяльності, навички аналізу навчально-виховних ситуацій, вміння коригування навчально-виховної роботи, навички застосування ефективних методів навчання, навички самоосвіти та самовиховання, знання про мову як суспільне явище, знання про систему мови та зв'язок її підсистем, вміння аналізу літературознавчого матеріалу.

Для формування моделі й визначення критеріїв розвитку художньо-творчих здібностей було необхідно:

1. Звести описані ознаки до аркуша експертного опитування, побудованого у відповідності до загальноприйнятих вимог проведення цієї процедури.

2. Провести експертне опитування у різних регіонах України.
3. Здійснити математичну обробку отриманих результатів.
4. Сформувати модель художньо-творчих якостей вчителя літератури.
5. Визначити найбільш вагомі властивості фахівця-філолога.

На основі отриманих результатів розраховано коефіцієнти вагомості художньо-творчих якостей учителя літератури та сформовано модель креативного фахівця - філолога.

Розроблена модель є графоописовою структурою (Табл.1), яка містить функціональні та якісні характеристики. Кожній ознаці учителя літератури надається відповідний ранг за результатами експертного опитування.

Таблиця 1
Модель художньо-творчих якостей вчителя літератури

Шифр	Найменування якості	Вага	Шифр	Найменування якості	Вага
1. МОТИВАЦІЙНО-КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ			5.6.	Тактовність	0,006
			5.7.	Адаптивна гнучкість	0,005
1.1.	Мотиви	0,011	5.8.	Бажання самоствердитися в колективі	0,007
1.2.	Інтереси	0,008	5.9.	Заразливність і переконливість	0,005
1.3.	Потреба в самореалізації	0,007	5.10.	Лояльність до критики	0,007
			5.11.	Уміння подолати скрутність	0,005
1.4.	Творча позиція	0,071	6. ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ		
1.5.	Схильність до суперництва	0,008	6.1.	Нонконформізм	0,006
1.6.	Здатність до духовного зростання та розвитку	0,009	6.2.	Позитивна "Я-концепція"	0,005
2. ЕМОЦІЙНО-КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ			6.3.	Індивідуальний стиль діяльності	0,008
2.1.	Емоційний досвід	0,009	6.4.	Самостійність сприйняття	0,007
2.2.	Емпатія	0,006	6.5.	Сміливість думок	0,007
2.3.	Імпресивна й експресивна емоційність	0,006	6.6.	Скептицизм	0,006
2.4.	Екстравертність	0,006	6.7.	Прагнення до лідерства	0,006
2.5.	Артистизм	0,010	6.8.	Відчуття своєї значущості	0,008
2.6.	Почуття гумору	0,006	6.9.	Упевненість у власних силах	0,009
2.7.	Оптимізм	0,006	7. ЯКОСТІ СТИЛЮ ПРАЦІ		
2.8.	Безкорисність	0,006	7.1.	Спроможність збирати, узагальнювати інформацію	0,008
2.9.	Імпульсивність	0,008	7.2.	Аналітичність	0,005
2.10.	Урівноваженість	0,010	7.3.	Зосередженість	0,008
2.11.	Натхнення	0,009	7.4.	Відповідальність	0,069
2.12.	Воля	0,008	7.5.	Ініціатива	0,006
3. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ТА ЗДІБНОСТІ			7.6.	Наполегливість	0,007
3.1.	Інтуїція	0,010	7.7.	Послідовність	0,008
3.2.	Здатність до перетворень	0,008	7.8.	Допитливість	0,007

3.3.	Творчі уява й фантазія	0,054	7.9.	Мобільність	0,007
3.4.	Дивергентне мислення	0,007	7.10.	Спроможність оцінювати результат	0,005
3.5.	Інтелект	0,011	8. ГЕНЕТИЧНО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ		
3.6.	Великі за обсягом знання	0,004	8.1.	Хороша пам'ять	0,006
3.7.	Здатність до перевтілення	0,007	8.2.	Психічне здоров'я	0,008
3.8.	Образне мислення	0,010	8.3.	Музичний слух	0,005
3.9.	Різноманітність інтересів	0,007	8.4.	Уважливість	0,005
3.10.	Здатність асоціювати	0,008	8.5.	Довговічність вражень	0,004
3.11.	Гнучкість мислення	0,073	8.6.	Нормальна дикція	0,010
3.12.	Кмітливість	0,008	8.7.	Розвинутість сенсорних відчуттів	0,005
3.13.	Дотепність	0,006	8.8.	Швидкість мислення	0,008
3.14.	Здатність до аналізу та синтезу	0,061	9. ПЕДАГОГІЧНІ ЯКОСТІ		
3.15.	Здатність до узагальнення	0,052	9.1.	Гуманність	0,004
			9.2.	Любов до дітей	0,068
3.16.	Прагнення до відкриттів, експериментування	0,009	9.3.	Доброзичливість	0,012
4. ЕСТЕТИЧНІ КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ ТА ЗДІБНОСТІ			9.4.	Патріотична свідомість	0,008
4.1.	Прагнення до краси	0,008	9.5.	Володіння словом	0,005
4.2.	Почуття форми, стилю	0,007	9.6.	Вміння письмово доводити свої думки та почуття	0,006
4.3.	Цілісність сприйняття	0,006	9.7.	Довірливі відносини з учнями	0,007
4.4.	Почуття міри	0,004	9.8.	Індивідуальний педагогічний почерк	0,009
4.5.	Естетичний смак	0,004	10. КВАЛІФІКАЦІЙНІ ОЗНАКИ		
4.6.	Почуття краси слова	0,065	10.1.	Знання форм і методів педагогічної діяльності	0,005
4.7.	Тонка чутливість	0,006	10.2.	Навички аналізу навчально-виховних ситуацій;	0,007
5. КОМУНІКАТИВНО-КРЕАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ			10.3.	Уміння коригування навчально-виховної роботи	0,010
5.1.	Здатність до співчуття	0,007	10.4.	Навички застосування ефективних методів навчання	0,008
5.2.	Здатність мотивувати творчість	0,006	10.5.	Навички самоосвіти та самовиховання	0,006
5.3.	Здатність акумулювати творчий досвід	0,007	10.6.	Знання про мову як суспільне явище	0,007
5.4.	Толерантність	0,006	10.7.	Знання про систему мови та зв'язок підсистем	0,008
5.5.	Здатність до співпраці	0,008	10.8.	Уміння аналізу літературознавчого матеріалу	0,009

Код якостей відповідає місцю елемента у опитувальному аркуші.

Визначені ознаки з їх шифрами та коефіцієнтами вагомості у формалізованому вигляді відображають комплекс художньо-творчих характеристик, які мають бути у педагога-філолога для ефективного виконання своїх функціональних обов'язків.

Перелік креативних ознак вчителя літератури з їх шифрами та коефіцієнтами вагомостей і є сформованою моделлю художньо-творчих якостей педагога – філолога.

Аналіз коефіцієнтів вагомості ознак вчителя літератури свідчить, що найбільш важливими художньо-творчими якостями фахівця-словесника є:

1. Гнучкість мислення.
2. Творча позиція.
3. Відповідальність.
4. Любов до дітей.
5. Почуття краси слова.
6. Здатність до аналізу та синтезу.
7. Творчі уява і фантазія.
8. Здатність до узагальнення.

Це колективна думка кваліфікованих експертів, кількість і склад яких відповідає вимогам соціопедагогічних досліджень. Перехресна перевірка отриманих результатів опиту за багатьма математично-статистичними параметрами свідчить про вірогідність і надійність висновків. Це дозволяє всім наведеним креативним якостям вчителя літератури прийняти за **критерії ступеня розвитку художньо-творчих ознак студента - словесника.**

Сумарний ступінь розвитку наведених ознак свідчить про рівень сформованості навичок художньо-творчого мислення майбутніх вчителів літератури в цілому.

Отже, в результаті дослідження побудовано „Модель художньо-творчих якостей вчителя літератури”. На основі означеної структури визначено критерії ступеня розвитку художньо-творчих властивостей студента - філолога.

В подальшому на основі визначених критеріїв необхідно сформулювати показники розвитку творчих якостей студентів-філологів та визначити рівні сформованості цих ознак для знаходження шляхів їх розвитку.

Література:

1. Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы разработки модели специалиста /Н.Ф. Талызина. //Современная высшая школа. –1986. –№2(54). – С. 75-83.

2. Студент на пороге XXI века : Монография / Под. ред. Н. Й. Рейнвальд. – М., 1990. – 130 с.

3. Барно О.М. Формування фахівців нового покоління /О.М. Барно. – Кіровоград : Імекс, 2006. – 251с.

4. Бутыла Н.Н. //Специалист: ежемес. Теорет. и науч. – метод. журн. / Н.Н. Бутыла. –2008. –№2. – С. 31-34.

5. Сисоева С.О., Поясок Г.Б. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю /С.О. Сисоева.- К.: Міленіум, 2005. – 520 с.

6. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури /О.М. Куцевол. –Вінниця, 2006. – 348 с.